

**UNIVERSITY
OF TURKU**

This is a self-archived – parallel-published version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details. When using please cite the original.

AUTHOR	Kaisa Ilmonen
TITLE	Postkoloniaalinen ja yllirajainen kirjallisuudentutkimus
YEAR	2024
VERSION	Publisher's PDF
CITATION	Kaisa Ilmonen 2024, Postkoloniaalinen ja yllirajainen kirjallisuus. Teoksessa Hanna Meretoja, Aino Mäkikalli, Anna Helle, Kaisa Ilmonen, Markku Lehtimäki (toim.), Lähestymistapoja kirjallisuuteen. Tietolipas 287. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. S. 335-346.
LICENSE	CC BY-NC-ND

Postkoloniaalinen ja ylirajainen kirjallisuudentutkimus

Kaisa Ilmonen

 <https://orcid.org/0000-0003-2466-5050>

Tavallisesti postkoloniaalinen kirjallisuudentutkimus käsitetään kaunokirjallisuudessa esiintyvien koloniaalisten valtasuhteiden kriittiseksi tarkasteluksi. Postkoloniaalinen tutkimus kiinnittää huomionsa siirtomaavallan lisäksi nykyajassamme vaikuttaviin valtarakenteisiin, jotka ovat muodostuneet siirtomaa-ajan käytänteistä, ja tutkimuskenttä on laajentunut tutkimaan erilaisia ylirajaisia kohtaamisia, kulttuurisia välitiloja ja eriarvoisuutta. Postkoloniaalisessa tutkimuksessa korostuvat usein sellaiset seikat kuin vastarinta, uskolonialismi eli kolonialismia uusintavat rakenteet, toiseus ja rodullistaminen, sukupuoli, kansalaisuus, välitila ja hybridiys sekä etniset ja kulttuuriset identiteetit.

Postkoloniaalisessa kirjallisuudentutkimuksessa nykykirjallisuudessakin tulkittavissa olevat eriarvoisuutta tuottavat valtarakenteet nähdään suhteessa menneeseen, historiallisesti rakentuneina. Postkoloniaalinen tutkimus tähtää muutokseen, eli se on kulttuurintutkimuksen määritelmän mukaan poliittista – taistelua merkityksistä. Kuten Joel Kuortti (2007, 152) ilmaisee, postkoloniaalinen tutkimus kehittää hegemonian vastaisia lukutapoja ja tutkii dekolonisaation vaikutuksia paitsi entisiin siirtomaihin myös entisten siirtomaavaltujen metropoleihin.

Terminologiaa

Postkoloniaalista teoriakenttää voi avata termien määrittelyllä. Elleke Boehmerin mukaan termillä *imperialismi* on sotilaallinen kaiku, ja sillä viitataan siirtomaiden haltuunottoon. Se merkitsee jonkin alueen usein sotilaallista alistamista valtiolliseen valtaan ja viittaa yleensä eurooppalaisten kansallisvaltioiden laajentumispyrkimykseen 1800-luvulla (Boehmer 1995, 3). *Kolonialismi*-termillä sen sijaan viitataan imperialistisen vallan asettamisen prosesseihin valloitetuilla alueilla. Kolonialismi näkyy alueen uudelleen asuttamisessa, sen luonnonresurssien taloudellisessa hyväksikäytössä ja yrityksissä hallita alueen alkuperäisiä asukkaita. (Boehmer 1995, 3.) Adjektiivina *koloniaalinen* sen sijaan viittaa usein esimerkiksi kulttuurituotokseen tai ajanjaksoon, jossa

kolonialismi vaikuttaa, ja on siinä mielessä neutraalimpi termi. Boehmerin mukaan on merkittävää tehdä ero koloniaalisen ja kolonialistisen kirjallisuuden välillä.

Koloniaalinen kirjallisuus heijastelee kolonialismin eetosta, mutta ei useinkaan suoraan kuvaa kolonialistista alistusta. Teoksen keskeisten tapahtumien taustalla on ajatus siirtomaiden olemassaolon luonnollisuudesta ja käsitys länsimaisen kulttuurin ensisijaisuudesta ”muihin” rodullistettuina pidettyihin kulttuureihin. (Boehmer 1995, 3–4.) Tällaisia romaaneja ovat esimerkiksi Charlotte Brontën *Kotiopettajattaren romaani* (*Jane Eyre*, 1848), jossa Herra Rochesterilla on ollut aiempi suhde siirtomaissa, tai monet Charles Dickensin romaanit, joissa tavanomainen käsitys maailmasta on järjestynyt Brittein saarten ja siirtomaiden välisen kaksinaapaisen ajatuksen varaan. Siirtomaihin voi lähteä unelmien perään, paeta ongelmia kotona tai niistä voi etsiä rikkauksia ja palata varakkaana, kuten Heathcliff Emily Brontën romaanissa *Humiseva harju* (*Wuthering Heights*, 1847). Kun puramme kirjallisuusanalyysissämme koloniaalisissa teoksissa ”luonnollisena” pidettyä maailmankuvaa, teemme jo postkoloniaalista kirjallisuudentutkimusta.

Kolonialistinen kirjallisuus sen sijaan kuvaa eksplisiittisesti kolonialistista ekspansiota. Se on kirjallisuutta, jota ovat tuottaneet nimenomaan eurooppalaiset kolonialistit kuvatessaan kolonisoituja alueita ja niiden asukkaita. Kolonialistinen kirjallisuus on imperiumin kirjallisuutta, jota ohjaa ajatus länsimaisesta ylemmyydestä, ja se sisältää stereotyyppiteltyjä kuvauksia ”toisesta”, kolonisoiduista kansoista tai kolonisoiduista yksilöistä. Tällaisia romaaneja ovat esimerkiksi Rudyard Kiplingin *Kim* (1901), joka kuvaa brittien siirtomaahallinnon laajentumispyrkimyksiä Intiassa ja sen reuna-alueilla, tai Joseph Conradin *Pimeyden sydän* (*Heart of Darkness*, 1902), joka kuvaa kauppias Marlow’n matkaa Afrikan Kongo-joella hänen etsiessään myyttistä norsunluukauppia Kurtzia.

Vastakirjallisuutta edellisen kaltaiselle kirjallisuudelle on postkoloniaalinen kirjallisuus, jossa tarkastellaan kriittisesti kolonialistisia valta- ja alistusmekanismeja (ks. Boehmer 1995, 4). Postkoloniaalinen kirjallisuus vastustaa tavalla tai toisella kolonialistisia näkökulmia ja pyrkii purkamaan eurosentrinen ajattelumallien symbolista ylivaltaa. Usein teosten keskiössä on kolonisoidun yksilön oma identiteetti, kulttuurinen muisti ja äänen antaminen alistetulle kokemukselle. Postkoloniaalisessa kirjallisuudessa kirjoitetaan usein uudelleen kolonisoidun alueen tai kulttuurin menneisyyttä tai kulttuurista muistia ilman länsimaista näkökulmaa. Näin kirjailijat pyrkivät kääntämään nurin kolonialismin hahmottelemaa todellisuutta, luokitteluja tai ”valkoisia mytologioita”¹ eli tieto-valtajärjestelmää, jossa ajatus länsimaisen todellisuuden ylemmyydestä on luonnollinen ja kyseenalaistamaton. Postkoloniaalinen kirjallisuus korostaa tarinoita, joissa puretaan kolonialismin ”toiseutta” tuottavia asetelmia ja toisaalta määritellään kolonisoitua minuutta jonain muuna kuin sorrettuna, alistetuna tai uhrina.

1 Teoksessaan *White Mythologies: Writing History and the West* (1990) Robert Young tarkastelee länsimaista filosofiaa ja sen jäsennostapaja suhteessa ”toisen” kohtaamiseen. Young pohtii, miten länsimaiset jäsennostavat asettuvat selittämään ja ymmärtämään ”toisen” hävittäen samalla sen erityisyyden. Young lainaa filosofi Emmanuel Lévinasin termiä ”ontologinen imperialismi”, jolla hän tarkoittaa länsimaisen filosofian ja teorian mekanismeja, joka ymmärtäessään ”toista” kadottaa tämän erilaisuuden. (Young 1990, 13.) Young lainaa Derridan tunnettua väitettä, jossa tämä nimittää länsimaista metafysiikkaa valkoiseksi mytologiaksi.

Postkoloniaalinen kirjallisuudentutkimus ei suhtaudu kanoniseen länsimaiseen kirjallisuuteen yleismaailmallisena, vaan siinä pyritään pikemminkin rakentamaan vastakertomuksia (ks. luku Kontekstualisoiva kertomuksen tutkimus). Postkoloniaaliset kertomukset hylkäävät uhriaseman ja rakentavat ”kolonisoivan katseen” kohteelle toimijuutta eli subjektiasemaa. Kolonisoiva katse on postkoloniaalisessa tutkimuksessa paljon käytetty metafora, jolla viitataan luokittelevaan ja määrittelevään valtaan, jolla joku asetetaan kohteen eli objektin asemaan ja valvonnan kohteeksi.² Postkoloniaalinen kirjallisuus nostaa siis esiin kolonisoidun kansan moninaisuuden ja sisäiset erot vastustaen yhdenmukaistavia stereotyyppejä.

Helen Tiffinin mukaan postkoloniaalinen ei sisällä vaatimusta palata jonkinlaiseen esikoloniaaliseen ”puhtaaseen” tilaan, vaan postkoloniaalinen merkitsee aina hybridiä suhteita ja dialogisuutta erilaisten olemisen ja tietämisen tapojen kanssa. Hänen mukaansa postkoloniaalinen tutkimus ja lukutapa merkitsevätkin länsimaisten tulkintatapojen haastamista ja uudelleentulkintaa: postkoloniaalinen kritiikki on hänen mukaansa pikemminkin prosessi kuin johonkin saapumista. (Ks. Tiffin 1995.) Termejä *postkoloniaalinen* ja *postkolonialistinen* käytetään nykyään hyvin monin tavoin tai jopa synonyymisesti. Boehmer kuitenkin määrittelee termit niin, että *postkoloniaalinen* on sateenvarjotermi valtavalle määrälle kirjallisuutta ja tutkimusta, joka pyrkii analysoimaan yhä vaikuttavia vallan mekanismeja, joissa kolonialistinen ajattelutapa jatkuu. *Postkolonialistinen* sen sijaan viittaa ideologiaan tai ajatusmalliin, joka postkoloniaalista tutkimusta motivoi. Väliviivalla kirjoitettuna *post-koloniaalinen* sen sijaan Boehmerin mukaan viittaa periodiin eli historialliseen aikakauteen, jossa siirtomaa-aika on päättynyt mutta sen vaikutukset, seuraukset ja valtajärjestelmät ovat vielä näkyvissä. (Boehmer 1995, 4–6.)

Viimeaikaisessa postkoloniaalisessa tutkimuksessa esiintyy myös kolmas termipari *uuskoloniaalinen/uuskolonialistinen*. Näillä viitataan siirtomaiden itsenäistymisten jälkeiseen aikaan, jossa globaalin talouden rahavirrat, monikansalliset yhtiöt ja uusliberalistinen politiikka ylläpitävät epätasa-arvoisia asemia rikkaan lännen ja köyhemmän kolmannen maailman tai entisten siirtomaiden välillä. Uuskoloniaalinen, talouselämään kietoutuva valta jatkaa entisten siirtomaiden hallintaa pakottamalla ne suuryritysten tuotantomekanismeista riippuvaisiksi, vaikka ne nimellisesti ovatkin itsenäistyneet. (Ks. Boehmer 1995, 9.) Tällaisessa uusliberalistisessa maailmassa vanhat siirtomaasuhteet ovat usein kadonneet näkyvistä tai kolonisaatio ei ole enää kansallisvaltion vaan monikansallisten sijoitusyhtiöiden harjoittamaa politiikkaa, jossa köyhemmät alueet tuottavat edelleen hyvinvointia rikkaammille kulttuurialueille. Tällöin köyhemmistä alueista käytetään termejä *globaali etelä* (*Global South*) ja *globaali pohjoinen* (*Global North*). Globaali etelä muodostuu pienemmän bruttokansantuotteen maista tai alueista, joissa työvoima ja verotus ovat halpoja ja joiden luonnonvaroja hyödynnetään monikansallisten pörssiyritysten tarpeisiin. Kirjallisuudessa uuskolonialismia on käsitellyt esimerkiksi Jamaica Kincaid, joka teoksessaan *A Small Place* (1988) pohdii Karibian alueen turismibisneksen toiminnan yhteneväisyyttä kolonialismin kanssa. Teoksen kertoja kritisoi erityisesti turisteille luotua kuvaa Antiguan saaresta ja suomii saaren asukkaita, jotka ovat erehtyneet ihannoimaan turisteille luotuja kuvia ja pyrkivät matkimaan annettua elämäntapaa.

2 Ks. Boehmer 1995, 71; Ashcroft, Griffiths & Tiffin 2000, 226–229.

Postkoloniaalinen viittaa siis valtavaan määrään erilaista kirjallisuutta ja tutkimusta, jota kuitenkin tavalla tai toisella yhdistää kriittisyys länsimaisen kulttuurin, kansallisvaltion pohjaavan paikallisuuden tai valkoisen ihonvärin kulttuurista neutraaliutta kohtaan. Viimeaikaisessa kirjallisuuskeskustelussa on kuitenkin alettu kiinnittää huomiota siihen, että kaksinaapainen kolonisoija/kolonisoitu tai emämaa/siirtomaajaottelu ei kykene kuvaamaan nykymaailman moninaisia valtajärjestelmiä. Latalainen Amerikka, Yhdysvaltain afrikkalais-amerikkalainen kulttuuri, kansallisvaltioiden sisäiset ”toiseksi” merkityksellistetyt vähemmistöt, kuten juutalaiset tai alkuperäiskansat, pakolaiset, siirtotyöläiset tai monet muut kulttuuriset tai etniset vähemmistöt, eivät jäsennä menneisyyttään imperialistisen siirtomaapolitiikan varjossa, vaan historialliset ja syrjintää tuottavat asetelmat ovat nykyään erilaisia. Siksi postkoloniaalisessa tutkimuksessa ovatkin yleistyneet termit kuten *Literatures of the Global South*, *World Fiction*, *Cosmopolitan Writing*, *Transnational Literature*, *New Writing in English* tai *Commonwealth Literature*.³ Termiä *postkoloniaalinen* onkin kritisoitu siitä, että se palauttaa kaiken mahdollisen ylijärjestyksen brittiläisen imperialismien logiikkaan kantaessaan nimessään kaikua kyseisestä valtajärjestelmästä (ks. esim. McLeod 2010, 248).

Suomessa termit *ylirajainen kirjallisuus* tai *ylirajainen kirjallisuudentutkimus* ovat vakiintuneet *postkoloniaalisen tutkimuksen* tilalle. Ylijärjestyksen ohittaa ajatuksen kielen, kansallisvaltion ja kirjallisuuden itsestään selvästä suhteesta, eikä metodologinen nationalismi enää kehystä sitä, mitä on suomalainen tai kotimainen kirjallisuus. *Metodologisella nationalismilla* tarkoitetaan ajattelutapaa, jossa tutkimusvalintoja ja -menetelmiä ohjaa itsestään selvänä pidetty ajatus kansallisvaltion rajoista ja niiden sisäpuolella olevista tutkimuskohteista. Saamelaiskirjallisuus tai saamenkielinen kirjallisuus katoaa esimerkiksi helposti näkyvistä, mikäli keskitytään määrittelemään suomalaista tai kotimaista kirjallisuutta kieliperustaisesti. Suomalaisen nykykirjallisuuden kohdalla onkin pohdittu jo pitkään ”kotimaisen” kirjallisuuden monikielisyyttä, monikulttuurisuutta ja ylijärjestyksen luonnetta. (Ks. esim. Löytty 2021; Nissilä 2016; Grönstrand, Kauranen ja muut 2016.) Ylijärjestyksen kotimainen kirjallisuus voi olla monilla eri kielillä kirjoitettua kirjallisuutta, vähemmistökielistä kirjallisuutta, maahanmuuttajakirjallisuutta, ulkosuomalaisten kirjoittamaa kirjallisuutta, raja-alueiden kirjallisuutta tai kosmopoliittista kirjallisuutta.

Identiteetti ja paikka

Nykykeskustelussa postkoloniaalinen tutkimus saa siirtomaasuhteita laajempia ja moninaisempia ulottuvuuksia. Ensinnäkin postkoloniaalinen kirjallisuudentutkimus on yhä enemmän huomionut identiteetin moninaisuutta ja kulttuurista luonnetta. Identiteettiä ei käsitetä enää olemuksellisena kokonaisuutena, kuten eheänä suoma-

3 Nämä esimerkit ovat englanninkielisestä keskustelusta. Terminologiset keskustelut ovat kullakin kielialueella omanlaisiaan ja kantavat mukanaan kyseisen kulttuuripiirin suhdetta ylijärjestykseen ja kolonisaatioon. Esimerkiksi ranskan kielellä käydyissä keskusteluissa on pohdittu sitä, kenellä on oikeus edustaa ranskalaista kirjallisuutta ja ketkä edustavat ranskankielistä kirjallisuutta: eronteko näiden kahden termin kesken ei ole neutraali ja taustalla on usein ihonväriin kytkettyjä linjauksia. Ks. Harinen 2018, 70–76.

laisidentiteettinä tai afrikkalais-amerikkalaisena identiteettinä, vaan identiteetit sisältävät monenlaisia, keskenään ristiriitaisiakin aineksia. Identiteetit rakentuvat ja uudelleen rakentuvat erilaisissa kulttuurisissa ja historiallisissa prosesseissa intersektionaalisesti paikantuneina (ks. luku Intersektionaalisuus). Kulttuurisia identiteettejä kerrotaan ja esitetään jatkuvasti uudelleen, ja ne rakentuvat tällaisissa representaatioissa, jotka asemoivat meitä yhteisössämme ('differences within'). Identiteetti käsitetään siis kulttuurisesti, historiallisesti ja sosiaalisesti rakentuneena prosessina, joka muovautuu toimiessamme erilaisissa yhteiskunnallisissa asemissa, kuten yliopisto-opiskelijoina, länsimaisina turisteina, perheenjäseninä, hotellityöntekijöinä, puolisoina, suomenkielisinä, pyörätuolinkäyttäjinä ja niin edelleen.⁴ Identiteettien rakentumisessa kirjallisuudella ja kertomuksilla on yhteisöllisesti valtava merkitys.

Kulttuurisesti merkityksellistyvästä identiteettikäsitelmästä johtuen postkoloniaalinen teoriakenttä on tarkastellut paljon *paikantumista* ja kulttuurisen tilan mahdollisuutta erityisesti erilaisiin vähemmistöihin kuuluville ihmisille. Keskeiset kysymykset ovat kohdistuneet siirtolaisuuteen, kulttuurien välissä olemiseen ja johonkin kuulumiseen (*cultural belonging*). Kirjallisuudessa on yritetty rakentaa tiloja, joissa tuodaan esiin omaa kulttuurista perintöä tai fiktiivisiä koteja erilaisiin välitiloihin joutuneille ihmisille. Esimerkiksi teoksessaan *Lonely Londoners* (1956) Sam Selvon kuvaa trinidadilaisen Moses Aloettan paikattomuuden ja juurettomuuden tunnetta Lontoossa. Nykykirjallisuudessa samankaltaisia teemoja on käsitelty esimerkiksi Andrea Levy romaanissaan *Small Island* (2004), jossa ”pieni saari” ei ole enää vanha kotisaari Kariibialla vaan ahdistavalta tuntuva Iso-Britannia. Postkoloniaalisista kirjailijoista onkin joskus käytetty *rajaintellektuellin* käsitettä (ks. JanMohamed 1993). Rajaintellektuellit voivat täyttää ja tasoittaa kahden kulttuurin välisiä kuiluja tai tuottaa tekstejä, joissa näitä kuiluja pohditaan ja analysoidaan. Kulttuurista välitilaa onkin postkoloniaalisessa kirjallisuudessa metaforisoitu ”kodittomuudeksi” tai ”paikattomuudeksi”, jota kauno-kirjallisuudessa käsitellään.⁵

Monikielisyys, kielten ja kulttuurien väliset rajatilat sekä neuvottelut erilaisten kulttuuristen rajojen välillä kytkeytyvät erityisesti postkoloniaaliseen tutkimukseen. Esimerkiksi Salman Rushdien novellissa ”Kosija” (*Itä, länsi*, 1995) kuvataan intialaisen perheen kokemuksia siirtolaisina Lontoossa. Novelli kiinnittää huomiota erityisesti lingvistisiin raja-alueisiin kahden kielen tai merkitysjärjestelmän välissä, jossa perhe neuvottelee omaa kulttuurista identiteettiään. Törmäyksiä syntyy juuri kielellisissä välitiloissa, joissa intialainen tapa käyttää englantia ei vastaa brittiläistä. Perheen elämästä muotoutuu eräänlainen hybridinen kolmas tila, joka rakentuu kahden kulttuurisen merkitysjärjestelmän väliin. Perheen talon rappukäytävässä on ”Kensingtonin ghatit”, joita lastenhoitaja aya Mary ”laskeutuu kuin Alppien rinteitä” ja huomauttaa, miten *ghatit* Intiassa tarkoittavat vuorten huippujen lisäksi myös portaita (Rushdie 1995, 151). *Hybriditys* ja *kolmannet tilat* viittaavat postkoloniaalisessa teoriakentässä keskeiseen teoreettikkoon Homi K. Bhabhaan. Bhabha ei halua tyytyä kolonisoijan ja kolonisoidun binaariseen oppositionaalisuuteen, vaan kiinnittää katseen ensimmäisen ja toisen rajalle, yksiselitteisten merkitysten uudelleen määrittymisen kohtaan, jossa sekä ensimmäinen että toinen muuttuvat keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Hän korostaa ambivalenssia kolonisoidun ja kolonisoijan välillä ja kiinnittää huomiota

4 Identiteetin kulttuurisesta määrittelystä ks. Hall 1992.

5 Vrt. JanMohamed 1993: Homelessness-As-Home.

keinoihin, joilla tämä ambivalenssi tarjoaa vastarinnan ja muutoksen mahdollisuuden. (Ks. Bhabha 1995.)

Bhabha ei näe valtasuhteita vain yksisuuntaisina vaan korostaa myös kolonisoidun vaikuttavan valtakurssiin (vrt. Foucault tämän kirjan luvussa Jälkistrukturalismi ja dekonstruktio). Valtaa voi nakertaa sisältä käsin tai häivyttämällä rajoja, pakottamalla ensimmäistä merkityksellistymään uudelleen. Bhabha käyttää jäljittelyn eli *mimicryn* käsitettä viitattaessaan ”toisen” mahdollisuuteen horjuttaa kolonialistisen diskurssin auktoriteettia. *Mimicry* on kaksoiskuva, jossa ”toinen” jäljittelee hegemonisen valtajärjestelmän ilmiöitä. Tämä jäljittely ei kuitenkaan ole koskaan täysin sama kuin alkuperäinen ilmiö, vaan se muuntaa hegemoniaa tuoden samalla esiin sen tuotetun luonteen. *Mimicry* on Bhabhan mukaan ironinen kompromissi, häilyvä ja ambivalentti strategia, jossa tunnistettava toinen on ”*subject of a difference that is almost the same, but not quite.*” (Ks. Bhabha 1995, 86–8.) Rushdien ”Kosija”-novellin intialaisen perheen poika vie ystävänsä katsomaan jalkapalloa:

[H]än tuli mukaan White Hart Lanen seisomapaikoille seuraamaan Jimmy Greavesin ensimmäistä peliä Spursissa. ”Come on you whoi-oiies”, me molemmat huusimme velvollisuudentuntoisesti. ”Come on you *Lily-whoites*”. (Rushdie 1995, 162, kursiivit alkuperäiset.)

Matkiessaan Spurs-faneja ja heidän aksenttiaan intialaiset teinit kuitenkin nyrjäyttävät kulttuurista kuvaa brittiläisestä jalkapallofanista – *almost the same, but not white*, kuten Bhabhan (1995, 89) ironisen kompromissin ajatus kuuluu.

Konkreettinen kaksikielisyys kirjallisuudessa sen sijaan heijastaa kulttuurisilla rajoilla elävien kielellistä neuvottelua, jossa erilaiset kulttuurisen identiteetin puolet saattavat artikuloitua eri kielin tai oma persoonallinen ilmaisu asettuu useiden kielten rajoille. Toisaalta monikielinen teksti postkoloniaalisessa kaunokirjallisuudessa saattaa esimerkiksi asettaa vähemmistölukijan etuoikeutettuun asemaan. Esimerkiksi saamelaiskirjailija saattaa käyttää saamen kieltä tai sen sanoja kuvatessaan lapsuuttaan tai suhdettaan isovanhempiinsa. Tällöin tekstin kaikki nyanssit ymmärtää vain saamenkielentaitoinen vähemmistölukija. Paikantumisen käsite ei siis postkoloniaalisessa kirjallisuudentutkimuksessa tarkoita vain katsojasta erillistä maisemaa tai kartalle merkittyä aluetta. Pikemminkin paikka sisältää vuorovaikutussuhteen kielen, historian ja kulttuurisen muistin välillä.

Muisti ja muoto

Kirjallisuuden muoto ja sen välittämä kulttuurinen muisti ovat olleet usein postkoloniaalisen keskustelun kohteina. Keskustelujen taustalla ovat usein postkoloniaalisen teoriakentän rakentajan ja edelläkävijän, bengalilaistaustaisen Gayatri Chakravorty Spivakin teoriat. Spivak yhdisteli marxismin, dekonstruktion ja feminismin teoreettisia välineitä alistettujen ryhmien tutkimukseen (*subaltern studies*⁶). Spivak tunnetaan *Subaltern Studies* -ryhmästään, jolla nimitetään intialaistaustaisia historioitsijoita,

6 *Subaltern* on marxilaisteoreetikko Antonio Gramscilta juontava termi, jolla hän viittaa niihin ihmisryhmiin, joita erilaiset kulttuurihegemoniat estävät pääsemästä sosioekonomisten valtarakenteiden osaksi.

jotka pohtivat alistettujen mahdollisuutta menneisyyteen. Spivak on korostanut, miten alistettu toiseus on valtakielessä aina jo valmiiksi objektin asemassa ja alistettu henkilö voi käyttää kieltä vain diskursiivisesti toisena – hän on niin kutsutusti *spoken subject*, puhuttu subjekti, siinä missä puhuva subjekti, *speaking subject*, eli kulttuurieliitin edustaja saa kielessä subjektin aseman. Spivak pohtiikin, miten alistettujen ryhmien tietoisuus on valtakielessä pikemmin 'eron' kuin identiteetin paikalla ja miten tämä tietoisuus on aina alistettu eliitin muistille eli hegemoniselle historiatietoisuudelle. (Ks. Spivak 1996, 63–106.)

Spivak on tunnettu myös *strategisen essentialismin* käsitteestään, jolla viitataan usein poliittisiin tarkoituksiin hyödynnettävään identiteettipolitiikkaan. Siinä olemuksellista samuutta korostavia käsitteitä käytetään yhteiskunnallisen taistelun välineinä mutta tietoisina sellaisten käsitteiden kuin *mustaihoiset*, *intialaiset*, *juutalaiset* tai *maahanmuuttajanaiset* teoreettisista ristiriidoista ja dekonstruoitavuudesta. Spivak kehittäi strategisen essentialismin käsitettään turhautuneena kritiikkiin, jota hänelle esitettiin hänen esseensä ”Can the Subaltern Speak?” (1988) jälkeen. Sitä tulkittiin niin, että alistetun toimijuus on lopullisesti mahdotonta alistajan kielellä ja että Spivak vaikeuttaa jälkistrukturalistisella subjektipositioiden hajauttamisellaan alistettujen poliittista toimintaa. (Ks. Spivak 1985, 184; ks. myös luku Jälkistrukturalismi ja dekonstruktio.)

Postkoloniaalisessa tutkimuksessa myös taiteen muotokielen ja niin kutsutun ”arvotaiteen” poetiikan vaatimusten tunnustetaan olevan eurosentristä valtakieltä. Postkoloniaalisessa taiteessa taiteenalojen perinteistä (länsimaista) muotokieltä muretaan yhdistelemällä siihen synkreettisesti monikulttuurisia ilmaisumuotoja, kuten esimerkiksi musiikissa tehdään paljon nykyään. Kirjallisuuden tapauksessa kirjailijat saattavat esimerkiksi yhdistää kirjaenglantiin vähemmistökieliä tai litteroida erilaisille vähemmistökulttuureille tyypillistä puhekieltä, jolloin teoksessa ei niinkään korostu eurosentrisen muodon korvaaminen toisella vaan synkreettinen monikulttuurisuus ja kulttuurien välisen dialogisuus.

Romaanimuotoa uudistaa myös päällekirjoittamisen strategia. John McLeod esittää teoksessaan *Beginning Postcolonialism* (2000), että postkoloniaalisen kirjallisuuden keinoja ovat uudelleen lukeminen (*re-reading*) ja uudelleen kirjoittaminen (*re-writing*). Uudelleen lukeminen on tapa lukea niin kutsuttua klassikkokirjallisuutta pohtien nimenomaan kolonialismin läsnäoloa tekstissä. Uudelleen kirjoittaminen taas on vähemmistökirjailijoiden tapa muokata kyseistä kirjallisuutta kolonisoitua kokemusta korostavalla tavalla. (McLeod 2010, 162.) Postkoloniaalisista uudelleen tai päällekirjoituksista tunnetuin on Jean Rhysin vuonna 1966 kirjoittama *Siintää Sargassomeri* (*Wide Sargasso Sea*), jossa keskitytään Bertha Masonin henkilöhaamoon Charlotte Brontën *Kotiopettajattaren romaanista*. Brontëlla Bertha on ”hullu nainen ullakolla”, Rochesterin ensimmäinen vaimo ja este Rochesterin ja Jane Eyren onnen tiellä. Rhysin teos antaa Berthalle menneisyyden, oman identiteetin, tunteet ja traumaattiset muistot, joista ”hulluudeksi” merkitty toiminta kumpuaa.

Postkoloniaalista lukemista voi kutsua *kontrapunktiseksi*. Kontrapunktinen lukeminen (*contrapuntal reading*) on tutkimusalan pioneerin Edward Saidin teoksessaan *Culture and Imperialism* (1993) määrittelemä vastakarvaan lukemisen tapa. Musiikinteoriasta nouseva termi merkitsee vastamelodiaa yhdelle hallitsevalle melodialle. Kontrapunktinen lukeminen on tietoisuutta yhden dominoivan diskurssin ohella vaikuttavista muista menneisyyden versioista. Länsimaisen kaupungistumisen ja teollistumisen tarinan taustalla on siirtomaiden olemassaolo. Tarina siirtomaista luo

kerronnallista polyfoniaa eurosentrisen yksiiänisyyden rinnalle. (Saïd 1993, 59.) Saïd itse lukee kontrapunktisesti Jane Austenin romaania *Kasvattityön tarina* (*Mansfield Park*, 1814), jonka juonenkulun ja tapahtumien taustalla ovat Karibialla sijaitsevat plantaasit, mutta joiden rooli koloniaalisena näyttämönä katoaa ilman huolellista vastakarvaista luentaa.⁷

Monet postkoloniaalisiksi nimetyt kirjailijat ovat uudelleen kirjoittaneet länsimaisessa, kolonisoivassa kulttuuriperinteessä merkittäviä tarinoita ja mytologioita uusista näkökulmista. Postkoloniaaliset uudelleenkirjoitukset ja postkoloniaalinen lukeminen vapauttavat käsittelemään kulttuurisia traumoja, joita kolonialismiin liittyy. Nämä uudelleenkirjoitukset ovat myös uudelleentulkintoja eli eräänlaisia ”päivityksiä” kulttuurisesti merkittävistä kertomuksista, jotka ilmentävät samalla tarinarakenteiden ajallista ja historiallista muuntuvuutta. Postkoloniaaliset päälle- ja uudelleenkirjoitukset ovat usein versioineet tarinarakenteita, joita on käytetty kolonisoitujen kansojen toisarvoistamiseen ja imperialististen valtasuhteiden luonnollistamiseen. Faust-hahmo, Shakespearen *Myrskyn* (*The Tempest*, 1611) Prospero tai Defoen Robinson Crusoe ovat länsimaista yksilöllisyyttä, rationaalisuutta tai tiedonjanoa symboloivia hahmoja, joita uudelleen kirjoittamalla ja valta-asemia kääntämällä luodaan vastakertomuksia tai vastamytyttejä koloniaaliselle kertomusperinteelle. Uudelleenkirjoituksissa tarkoituksena on havahduttaa lukija näkemään eurooppalaisen kirjallisen kaanonin ja kolonialismin suhde (Hakkarainen 1998 ja Ilmonen 2012). Postkoloniaalisten uudelleenkirjoitusten logiikka on esittää erilaiset kulttuurihierarkiat uudelleen jatkuvina neuvotteluina, kuten esimerkiksi lukuisat karibialaistaustaisten kirjailijoiden versioinnit *Myrskyn* Prosperon ja Calibanin suhteesta, joissa Caliban edustaa vastarintaa kolonisaatiolle.

Postkoloniaalisen tutkimuksen kritiikkiä

Postkoloniaalisen tutkimuksen haasteista ja sokeista pisteistä on myös keskusteltu paljon. Postkoloniaalisen tutkimuskentän elitistisyys, akateemisuus ja sitoutuminen länsimaiseen teoriaperinteeseen ovat olleet kriittisten näkemysten keskiössä. Sen on katsottu keskittyvän olennaisesti länsimaisiin konstruktioihin identiteetistä sekä asettavan vaaraan erilaisten historioiden ja paikallisuuksien kirjon keskustellessaan kaikista kolonisoituista kansoista eri puolilla maailmaa. Tutkimukselle onkin esitetty kriittinen kysymys siitä, kenellä on vapaus teoretisoida uudenlaisia identiteettirakenteita. Tutkimuskenttää kritisoitiin jo 1990-luvun alkupuolella siitä, että se itsekkäästi teoreettisen luudan tavoin lakaisee erilaisten kulttuurien ja maantieteellisten alueiden erityisyyden yhtenäiseksi kasaksi. Lisäksi postkoloniaalinen tutkimus on joskus nähty akateemisen eliitin teoreettisena tuotoksena, joka pikemminkin ylläpitää keskusta/marginaali -jakoja. ”Postkoloniaalisuus” ei voi edustaa kaikkia maailman konflikteja, joita kutakin leimaa alueellinen erityisyys ja ainutkertainen historiallinen tilanne. (Ks. Brennan 1997; Davies 1994; Dirlik 1994; Huggan 2001; San Juan 2000; McLeod 2010, 276–315; Ilmonen 2016, 348–354.)

Niin postkoloniaalinen kirjallisuus kuin tutkimuskin kiinnittyy yhä länsimaisiin metropoleihin ja niiden tuotannollisiin koneistoihin. Länsimaisissa yliopistoissa voi olla *postcolonial studies* -oppiaineita, ja tutkijat toimivat käytännössä aina eurooppalaisissa

7 Ks. Saïdin Austen-analyysi: Saïd 1993, 95–116.

ja yhdysvaltalaisissa yliopistoissa. Kielenä on englantia ja tutkimusten julkaisukanavat linkittyvät angloamerikkalaisiin korporaatioihin, suuriin monikansallisiin kustannuslaitoksiin. Samoin postkoloniaalinen kaunokirjallisuus toimii suhteessa länsimaiseen lukevaan yleisöön, länsimaiseen kustannuskoneistoon, markkinointijärjestelmään, kirjallisuuspalkintoihin, valtavirran makuun ja kieleen. Kirjailijoista ja tutkijoista tulee osa länsimaista eliittiä, uuskoloniaalisen maailman tuotantokoneistoa. Onkin esitetty kysymys, mitä merkitystä kosmopoliittikirjailijoilla on globaalien etelän väestölle, niille, jotka eivät puhu englantia tai saa koulutusta. Onko heillä ääntä, tänäänkään? Esimerkiksi John McLeod (2010) on kiinnittänyt huomiota siihen, onko ”postkoloniaalisen” aitauksen lisäämisestä tutkinto- ja opetusvaatimuksiin tulossa uusi ”getto” postkoloniaaliselle kirjallisuudelle.

Siinä missä jotkut tutkijat ovat pohtineet postkoloniaalisen ”valtarakenteiden purkamisen ja paljastamisen paradigman” väljähtymistä⁸, pidän tärkeänä keskustella myös siitä, miksi postkoloniaalinen teoria on kuitenkin tärkeä nykykirjallisuudentutkimuksessa (Lazarus 2011; Ilmonen 2016). Postkoloniaalisella teoriolla on paljon annettavaa monitieteisesti, ja monet alat, kuten hoitotiede, kestävä kehitys, taloustiede, erilaiset yhteiskuntatieteet, rauhan ja konfliktin tutkimus, hyötyvät postkoloniaalisessa kirjallisuudentutkimuksessa kehitetystä käsitteistöstä.

Postkoloniaalinen teoriakenttä laajenee jatkuvasti brittiläisen imperiumin alkuperäisestä syntykontekstista uusiin suuntiin, kuten Neuvostoliiton jälkeisten alueiden ja entisen Jugoslavian alueiden konfliktien ymmärtämiseen, alkuperäiskansojen tutkimukseen ja lukuisaan määrään ylirajaista kirjallisuutta tai välitilaa koskevaa tutkimusta. Postkoloniaalista teoriaa tarvitaan myös silloin, kun marginaalista katsotaan kohti keskustaa ja globaalien etelän oppineet tekevät tutkimusta entisestä tai symbolisesta keskustasta. Nykyinen maailmanpolitiikan, kulttuurikonfliktien ja terrorismin tutkimus sekä moninaisten mediakertomusten tutkimus hyötyvät erityisesti postkoloniaalisen tutkimuksen käsitteistä ja välineistä. Esimerkiksi viimeaikainen Venäjää pohdittava keskustelu on tarvinnut imperialismia analysoivaa teoriakenttää. Nykyistä identiteettien moninaisuutta ja esimerkiksi uskonnollisia identiteettejä koskeva tutkimus voi hyödyntää postkoloniaalisen tutkimuksen välineitä. Postkoloniaalinen posthumanismi ja ekokritiikki ovat vielä nousevia ja kehittyviä aloja.

Lopuksi

Postkoloniaaliselle tutkimukselle on siis tärkeää käsittää länsimainen maailmankuva yhtenä mahdollisena maailmankuvana, jossa on ideologisia piirteitä. Tämä länsimainen ihmis- ja maailmankuva on usein tarinoin, myytein ja kolonialistisen käsiteapparaatin avulla luonnollistettu ensimmäiseksi ja parhaaksi – joksikin, joka on ”normaalia”. Postkoloniaalinen tutkimus tekee näkyväksi huomaamattomaksi tai taustaksi marginalisoidun toiseuden ja sen, miten tämä toiseus on tuotettu valtakursseihin. Toisaalta

8 Ks. esim. Loomba, Kaul, Bunzl, Burton & Esty 2005; Hawley 2010 sekä paljastamisen ja purkamisen paradigmasta Ilmonen 2016. Tarkoitan tällä paradigmalla yksinkertaistettuja postkoloniaalisia tutkimuskysymyksiä, joissa paljastetaan kolonialismin vaikutuksia ja sitten puretaan niitä. Monet tutkijat ovat epäilleet tällaisten tutkimuskysymysten menettäneen älyllisen innovatiivisuutensa ja luovan geneeristä tutkimusta.

postkoloniaaliseen etiikkaan kuuluu itsen asettaminen vieraan ja vähemmän tärkeän asemaan, jota voi harjoittaa esimerkiksi lukemalla ja analysoimalla monikielisiä teoksia tai teoksia, jotka kuvaavat jotain itselle vierasta. Voimme esimerkiksi kuunnella toisen tarinaa ja siten haastaa omaa ymmärrystämme maailmasta.

Postkoloniaalinen kirjallisuudentutkimus myös etsii vastakertomuksia sekä antaa tilaa eli etualaistaa toiseutetun äänen. Postkoloniaalinen kirjallisuudentutkija kyseenalaistaa yhden historianarratiivin ja keskittyy muihin tapoihin hahmottaa maailmaa ja minuutta. Samalla tutkija kantaa myös vastuun omasta vallastaan, minkä takia on hyvä huomata, miten itsekin hyötyy päivittäin vaikkapa rasismien ja seksismien muokkaamasta ihonvärijärjestelmästä ja kiinnittää huomiota siihen, miten omassa toiminnassaan tai suhtautumisessaan saattaa tulla uusintaneeksi erilaisia stereotyyppioita. Hyvä postkoloniaalinen tutkija kuuntelee, yrittää ymmärtää ja antaa tilaa moninaisuudelle sekä yrittää horjuttaa opittuja hierarkioitaan ja tunnistaa omaa valtaansa. Postkoloniaalinen kirjallisuus ja sen tutkimus on jatkuvasti muuntuva ja monimuotoistuva ala, joka kattaa hyvin moninaisia ilmiöitä siirtolaisuudesta suurkaupunkien hybridiseen kulttuuriin, kolonialismin kritiikistä historian uudelleen kirjoittamiseen, kansallismielisyyden ja nationalismin uudelleen pohdinnasta kulttuuristen traumojen käsitteilyyn. Tärkeää on säilyttää herkkyys ja tarkkuus erilaisille alueellisille eroille sekä huomioida eri alueiden erityisiä materiaalisia olosuhteita.

- Postkoloniaalinen tutkimus kyseenalaistaa länsimaisen maailmankuvan ensisijaisuuden (eurosentrismi) sekä kiinnittää huomionsa nykyajassamme vaikuttaviin valtarakenteisiin, jotka ovat muodostuneet siirtomaan ajan käytänteistä.
- Postkoloniaalinen tutkimus tekee näkyväksi huomaamattomaksi marginalisoidun toiseuden, ”kuuntelee” kirjallisuudessa toiseudeksi nimettyjä tarinoita ja versioita ja antaa subjektiaseman aiemmin marginalisoiduille. Samalla postkoloniaalinen tutkimus huomioi monikulttuurisuuden ja kulttuurien välisen dialogisuuden myös taidemuodon tasolla.
- Postkoloniaalinen tutkija pohtii oman tietämisensä rajoja ja kantaa vastuuta omista etuoikeuksistaan. Hän tarkastelee kriittisesti vieraaksi nimeämisen ja toiseuttamisen valtamekanismeja.
- Postkoloniaalinen tutkija säilyttää herkkyyden alueellisille ja kulttuurisille eroille (*differences within*) eikä hänen tutkimusasetelmiaan sävytä metodologinen nationalismi.
- Kulttuurisen identiteettikäsitteilyksen takia postkoloniaalinen tutkimus tarkastelee paikantumista ja erilaisiin vähemmistöihin kuuluvien ihmisten mahdollisuutta kulttuuriseen toimijuuteen.

Lähteet

- Ashcroft, Bill – Griffiths, Gareth – Tiffin, Helen 2000: *Post-Colonial Studies. The Key Concepts*. London: Routledge.
- Bhabha, Homi K. 1995: *The Location of Culture*. London: Routledge.
- Boehmer, Elleke 1995: *Colonial & Postcolonial Literature*. Oxford: Oxford University Press.
- Brennan, Timothy 1997: *At Home in the World. Cosmopolitanism Now*. Cambridge: Harvard University Press.
- Davies, Carole Boyce 1994: *Black Women, Writing and Identity. Migrations of the Subject*. London: Routledge.
- Dirlik, Arif 1994: The Postcolonial Aura. Third World Criticism in the Age of Global Capitalism. – *Critical Inquiry* 2/1994 s. 328–356.
- Grönstrand, Heidi – Kauranen, Ralf – Löytty, Olli – Melkas, Kukku – Nissilä, Hanna-Leena – Poltari, Mikko 2016: Ylirajainen kirjallisuudentutkimus ja deterritorialisoiva lukutapa. Teoksessa Grönstrand, Heidi (toim.) *Kansallisen katveesta. Suomen kirjallisuuden ylirajaisuudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 7–37.
- Hakkarainen, Marja-Leena 1998: Marginaalista metropoliin. Jälkikoloniaalinen matka ja kulttuurisen identiteetin ongelma Jean Rhysin, Jamaica Kincaidin ja Michelle Cliffin tuotannossa. Teoksessa Hakkarainen, Marja-Leena ja Koistinen, Tero (toim.), *Matkakirja. Artikkeleita kirjallisista matkoista mieleen ja maailmaan*. Joensuu: Joensuun Yliopistopaino. 152–171.
- Hall, Stuart 1992: The Question of Cultural Identity. Teoksessa Hall, Stuart – Held, David – McGrew, Tony (toim.) *Modernity and Its Futures*. Cambridge: Polity Press in association with the Open University. 273–316.
- Harinen, Kaiju 2018: ”Défaire” la femme Africaine: Intersectionnalité performative dans les œuvres semi-autobiographiques de Calixthe Beyala et de Ken Bugul. *Annales Universitatis Turkuensis* ser. B tom. 461. Turku: Turun yliopisto.
- Hawley, John C. 2010: The Colonizing Impulse of Postcolonial Theory. – *Modern Fiction Studies* 56 (4) s. 769–87. <https://doi.org/10.1353/mfs.2010.a407133>.
- Huggan, Graham 2001: *The Postcolonial Exotic. Marketing the Margins*. London: Routledge.
- Ilmonen, Kaisa 2012: Myrsky Karibialla. Uudelleenkirjoitetut myytit ja postkoloniaalinen romaani. Teoksessa Meretoja, Hanna – Mäkilä, Aino (toim.) *Tulkintojen aika. Kirjoituksia ajallisuudesta kirjallisuudessa*. Turku: UTU-kirjat. 235–258.
- Ilmonen, Kaisa 2016: Beyond the Postcolonial, but Why Exactly? Ten Steps towards a New Enthusiasm for Postcolonial Studies. – *Journal of Literary Theory* 2/2016 s. 345–365. <https://doi.org/10.1515/jlt-2016-0013>.
- JanMohamed, Abdul R. 1993: Worldliness-without-World, Homelessness-as-Home. Toward a Definition of the Specular Border Intellectual. Teoksessa Sprinkler, Michael (toim.) *Edward Said: A Critical Reader*. Oxford: Blackwell. 96–120.
- Kuortti, Joel 2007: Jälkikoloniaalisen teorian mahdollisuuksista. Teoksessa Vainikkala, Erkki – Mikola, Henna (toim.) *Nyky aika kulttuurintutkimuksessa*. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.
- Lazarus, Neil 2011: *The Postcolonial Unconscious*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Loomba, Ania – Kaul, Suvi – Bunzl, Matti – Burton, Antoinette – Esty, Jed 2005: Beyond What? An Introduction. Teoksessa Loomba, Ania – Kaul, Suvi – Bunzl, Matti – Burton, Antoinette – Esty, Jed (toim.) *Postcolonial Studies and Beyond*. Durham: Duke University Press. 1–38.
- Löytty, Olli 2021: *Jäähyväiset kotimaiselle kirjallisuudelle*. Helsinki: Teos.
- McLeod, John 2010: *Beginning Postcolonialism. Second edition*. Manchester: Manchester University Press. Alkuteos 2000.
- Nissilä, Hanna-Leena 2016: *Sanassa maahanmuuttaja on vähän kitkerä jälkimaku. Kirjallisen elämän ylirajautuminen 2000-luvun alun Suomessa*. Acta Universitatis Ouluensis. Sarja B osa 136. Oulu: Oulun yliopisto.
- Rushdie, Salman 1995: *Itä, Länsi*. Suom. Arto Häilä. Porvoo: WSOY. Englanninkielinen alkuteos 1994.
- Said, Edward W. 1993: *Culture and Imperialism*. London: Chatto & Windus.

San Juan, E. Jr. 2000: *Beyond Postcolonial Theory*. Houndmills: Macmillan.

Shakespeare, William 2010: *Myrsky*. Suom. Matti Rossi. Helsinki: WSOY. Englanninkielinen alkuteos 1611.

Spivak, Gayatri 1984/1985: Criticism, Feminism and the Institution. Interview with Elizabeth Gross. – *Thesis Eleven* 1/1985 s. 175–187.

Spivak, Gayatri 1996: *Maailmasta kolmanteen*. Suom. Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino. Englanninkielinen alkuteos 1987.

Tiffin, Helen 1995: Post-colonial Literatures and Counter-discourse. Teoksessa Ashcroft, Bill – Griffiths, Gareth – Tiffin, Helen (toim.) *Post-Colonial Studies Reader*. London: Routledge. 95–98.

Young, Robert 1990: *White Mythologies. Writing History and the West*. London: Routledge.